

ІДЕЯ СТВОРЕННЯ АНТОЛОГІЇ ТВОРІВ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ В ПЕРЕКЛАДІ УГОРСЬКОЮ

Адальберт Барань, Єлизавета Барань

Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II,

м. Берегово, Україна

caroline@kmf.uz.ua

Abstract. *The Edition of Anthology of Ukrainian Literature. In our study, we report on the plans for publishing of an anthology of Ukrainian literature. The literary anthology contains those literary works in Hungarian translation, which are compulsory parts of the external independent evaluation. The publication aims to help the Hungarian-speaking school leavers in the preparation to the external independent evaluation.*

Keywords: *teaching of Ukrainian language and literature in Transcarpathian secondary schools, Ukrainian literary works in Hungarian translation, the anthology of Ukrainian literature.*

1. Стан викладання державної мови у школах Закарпаття з мовою національних меншин на сучасному етапі

Процес викладання української мови та літератури в школах з угорською мовою навчання на Закарпатті у наш час має безліч проблем, викликаних рядом чинників у освітній політиці, які не сприяють успішному навчанню української мови учнів угорської національності, а, навпаки, призводять до мовного бар'єру [1: 145-154]. Більшість дітей, рідною мовою яких є угорська, вперше зустрічаються з українською мовою лише в школі, тому вже в початкових класах у них виникають труднощі під час її вивчення.

Навчальна програма дисципліни «Українська мова» в загальноосвітній школі спрямована на вивчення граматики української мови, в той час як розвиток зв'язного мовлення учнів повністю відходить на задній план. Навчальній дисципліні «Українська мова», як правило, відводиться на тиждень дві або три години в школах з угорською мовою навчання. У таблиці 1. показано, що зі 105 годин на рік у 5-их і 6-их класах тільки 23 або ж 20 годин відводиться на розвиток зв'язного мовлення (включно аудіювання, говоріння, читання і письмо). У 7-их, 8-их і 9-их класах обсяг годин становить відповідно 18-20-18, решта годин відводиться на вивчення граматики.

Таблиця 1.: Кількість годин, відведених на вивчення української мови у школах з угорською мовою навчання (5-9 класи) (2014-2015 навчальний рік)

Г. П. Даниш, П. П. Чучка, Ю. В. Герцог та ін. Українська мова: Програма для 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів з угорською мовою навчання.

Клас	Кількість годин у навчальному році	Кількість годин на тиждень	Резервний час	Кількість годин, відведених на розвиток зв'язного мовлення (аудіювання, говоріння, читання, письмо)
5.	105	3	5	23
6.	105	3	5	20
7.	70	2	3	18
8.	70	2	2	20
9.	70	2	3	18

У 10-их і 11-их класах загальноосвітніх шкіл учні мають два уроки української мови на тиждень (таблиця 2.).

Таблиця 2. Кількість годин, відведених на вивчення української мови у школах з угорською мовою навчання (10-11 класи) (2014-2015 навчальний рік)

Українська мова. Академічний рівень. Програма для 10/11 класів загальноосвітніх навчальних закладів з угорською мовою навчання.

Клас	Кількість годин у навчальному році	Кількість годин на тиждень	Кількість годин, відведених на розвиток зв'язного мовлення (аудіювання, говоріння, читання, письмо)
10.	70	2	28
11.	70	2	24

Метою навчання української літератури в загальноосвітній школі є: підвищення загальної освіченості громадянина України, досягнення належного рівня сформованості вміння «читати й усвідомлювати прочитане», розширення культурно-пізнавальних інтересів; сприяння всебічному розвитку, духовному збагаченню, активному становленню й самореалізації людини в сучасному світі; виховання національно свідомого громадянина України. До основних завдань навчальної дисципліни «Українська література» належать: зацікавити учнів художнім твором як явищем мистецтва слова, формувати розвиток естетичного смаку, гуманістичного світогляду, принципів патріотизму й толерантності, розвиток творчих і комунікативних здібностей учнів, їхнього самостійного і критичного мислення, культури полеміки, уміння аргументовано доводити власну думку, виробити вміння застосовувати здобуті на уроках літератури знання, навички в практичному житті¹.

У школах з мовою національних меншин на вивчення української літератури відводиться дві години на тиждень (таблиця 3.).

Структура підручників з дисципліни «Українська література» для учнів шкіл з угорською мовою навчання подібна до підручників, якими користуються в школах з державною мовою навчання. Мова цих підручників часто не відповідає рівню знань з української мови учнів угорської національності:

¹ http://old.mon.gov.ua/ua/activity/education/56/692/educational_programs/1349869088/

пояснення термінів, слів та виразів, біографічні відомості про авторів подаються виключно українською мовою. Учні читають твори української художньої літератури мовою оригіналу. Часто незрозумілі діалектизми та архаїчні елементи в текстах творів викликають труднощі у розумінні прочитаного, що в жодному разі не можна вважати мотивуючим методом успішного навчання. Підручники не пристосовані для диференційованого навчання учнів з різним рівнем володіння українською мовою та неоднаковим рівнем успішності. Навчання української літератури за такою методикою не приведе до успішного засвоєння шкільного матеріалу з української літератури.

Сучасна методика навчання української літератури учнів угорської національності не сприяє естетичному вихованню, адже якщо в учнів виникають проблеми з розумінням прочитаного, то вони не спроможні зосереджувати свою увагу на естетичних і художніх цінностях прочитаного літературного твору. Без мовної та предметної компетенцій учень не виконає завдань зовнішнього незалежного оцінювання, а в кінцевому результаті – не зможе повноцінно інтегруватися в життя суспільства.

Таким чином, завдання навчальної дисципліни «Українська література» для учнів, рідною мовою яких є угорська, спричиняють насамперед протилежний ефект, стають засобом дискримінації, адже щоб інтегруватися в українське суспільство, стати студентом вищого навчального закладу України, потрібно успішно скласти зовнішнє незалежне оцінювання з української мови та літератури. Варто зазначити, що вимоги є однаковими як для учнів шкіл з українською мовою навчання, так і для учнів шкіл з мовами національних меншин. Вимоги потребують перегляду і внесення змін фахівцями, тому що завдання з розуміння прочитаного і оформлення індивідуальної думки про прочитане потребують від учня досконалого володіння українською мовою.

Таблиця 3. Кількість годин, відведених на вивчення української літератури у школах з угорською мовою навчання (5-9 класи) (2014-2015 навчальний рік)

Мовчан Р. В., Таранік, Ткачук К. В., Бондар М. П. та ін. Українська література. Програма для 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою та мовами навчання національних меншин.

Клас	Кількість годин у навчальному році	Кількість годин на тиждень	Резервний час
5.	70	2	7
6.	70	2	7
7.	70	2	7
8.	70	2	7
9.	70	2	7

Навчальна програма з української літератури є однаковою з точки зору вимог і кількості годин для учнів загальноосвітніх середніх шкіл з укра-

їнською мовою навчання та мовою національних меншин. Однак більшість учнів шкіл з угорською мовою навчання не спроможні виконати вимоги і досягти рівня знань передбачених програмою (таблиця 4.).

Таблиця 4 Кількість годин, відведених на вивчення української літератури у школах з угорською мовою навчання (10-11 класи) (2014-2015 навчальний рік)

Українська література. Рівень стандарту, академічний рівень. Програма для 10-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів.

Клас	Кількість годин у навчальному році	Кількість годин на тиждень
10.	70	2
11.	70	2

2. Результати зовнішнього незалежного оцінювання з української мови та літератури

З 2008 року до вступу у вищі навчальні заклади України можуть бути допущені тільки ті абітурієнти, які успішно склали зовнішнє незалежне оцінювання. Для учнів шкіл з українською мовою навчання та шкіл з угорською мовою навчання вимоги зовнішнього незалежного оцінювання з української мови та літератури є однаковими [2: 25-40; 11: 105-116].

Екзаменаційна система змінювалася декілька разів, однак у 2015 році відбулася радикальна зміна, відповідно до якої кожен випускник повинен пройти зовнішнє незалежне оцінювання з української мови та літератури, щоб одержати атестат про середню освіту. Учні мали можливість обрати базовий або поглиблений рівень. Нова система проходження зовнішнього незалежного оцінювання передбачає диференційований підхід до результатів тестування на рівні випускних і вступних іспитів. Це означає, що при виконанні завдань для державної підсумкової атестації зараховуються лише результати з української мови та творчого завдання (за шкалою від 1 до 12 балів), а при виконанні завдань на рівні вступного іспиту до цих результатів додаються ще бали, отримані за виконання завдань з української літератури.

Термін «базовий» надав певної надії випускникам, але, як виявилось, рівень складності цього іспиту зовсім не відрізнявся від рівня завдань зовнішнього незалежного оцінювання з української мови попередніх років. Більш того, до складу завдань базового рівня з української мови увійшло ще й творче завдання, а саме написання висловлювання-роздуму. Як бачимо, система зовнішнього незалежного оцінювання з української мови та літератури вимагає ретельної підготовки.

Раптове нововведення дало неочікувані негативні результати. Директор Українського центру оцінювання якості освіти (УЦОЯО) Ігор Лікарчук узагальнив результати зовнішнього незалежного оцінювання з української мови та літератури 2014-2015 навчального року саме так: «за результатами перевірки було з'ясовано, що більшість абітурієнтів не змогли письмово вислови-

ти свою думку в завданнях відкритого типу; 20% від загальної кількості тих, хто брав участь, не написали жодного слова; були ті, хто писав російською, угорською мовою; також писали речі, які взагалі не пов'язані з темою¹.

Якщо врахувати вимоги навчального плану, то неважко переконатись у тому, що загальноосвітні школи неспроможні підготувати учнів шкіл з угорською мовою навчання до проходження ЗНО. З-поміж чотирьох навиків (в 11-ому класі 24 години відведено на розвиток зв'язного мовлення, тобто аудіювання, читання, говоріння та письмо) до завдань, які трапляються доволі часто, включено написання переказу. З огляду на це підготовка учнів до написання твору відбувається в рамках позакласних занять або ж на уроках з репетитором. На сайті finance.ua представлено результати опитування, згідно з якими більшість учнів та вчителів в Україні вважають, що досягнути успішного результату на зовнішньому незалежному оцінюванні можна лише за допомогою додаткових уроків². Очевидно, на Закарпатті, як і в багатьох інших регіонах України, не всі батьки спроможні оплатити уроки репетитора. З огляду на це, Закарпатський угорський інститут ім. Ференці Ракоці II спільно із Закарпатським угорськомовним педагогічним товариством щороку організовують курси підготовки до проходження ЗНО для випускників шкіл з різних навчальних дисциплін. Слухачі визнали, що курси посприяли їм успішно в проходженні ЗНО.

Завдання з української мови та літератури для ЗНО 2015 викликали значний резонанс у суспільстві. Насамперед це стосується зауважень випускників та вчителів до тексту для читання мовчки та некоректно сформульованих до нього питань і запропонованих неоднозначних відповідей. Як результат, п'ять відповідей були зараховані більшості випускникам завдяки авторці тексту: відома українська письменниця Галина Пагутяк зазначила у зверненні до відповідальних за ці завдання: «Школа не навчає дітей мислити самостійно, не дає їм змоги мати власну думку. Не існує зворотнього зв'язку між вчителями та учнями. Освіта – це перше, що потрібно реформувати»³.

Директор УЦОЯО проблемним вважав рівень підготовки учнів: „Абітурієнти не готові виконувати складні завдання когнітивного рівня, які вимагають застосування знань»⁴. З огляду на низький рівень успішності ви-

¹ <http://glavcom.ua/articles/29156.html>

² Згідно з результатами опитування вказано ціни на приватні уроки: чим ближче до столиці Києва, тим дорожчі ціни – <http://news.finance.ua/ru/news/-/347878/vo-skolko-obhoditsya-roditelyam-podgotovka-detej-k-zno-issledovanie> – 15. 07. 2015.

³ http://pahutyak.com/відкритий_лист

⁴ <http://gazeta.dt.ua/EDUCATION/igor-likarchuk-ukladachi-testiv-pereocinili-mozhливosti-abituriyentiv> – html – 18. 08. 2015. Працівники УЦОЯО мають на меті у 2015/2016 навчальному році ввести зміни до ЗНО з української мови та літератури із залученням завдань, спрямованих на перевірку когнітивних здібностей учнів – http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=248157883&cat_id=244277212 – 2015. 07. 22.

пускників у державі загалом, працівники УЦОЯО визначили прохідними 22 правильні відповіді¹.

Шанс вступити до вищих навчальних закладів на основі результатів ЗНО в пропорційному співвідношенні у найменшій кількості отримали випускники шкіл Закарпаття з угорською мовою навчання. Український центр оцінювання якості освіти опублікував перелік тих шкіл, що мають 10 і більше випускників, які не досягли мінімального прохідного бала у ході проходження зовнішнього незалежного оцінювання у 2015 році з української мови та літератури². В Україні цього року 8% випускників не склали ЗНО з української мови та літератури, на Закарпатті серед випускників загальноосвітніх шкіл з угорською мовою навчання цей невтішний показник становить 63% (рисунок 1.).

Рисунок 1. Кількість випускників у відсотковому відношенні в Україні загалом та серед учнів шкіл з угорською мовою навчання, які не набрали прохідного балу на ЗНО з української мови та літератури (2008, 2009, 2015)
([3: 334] та дані 2015 року)

Незадовільні результати ЗНО з української мови та літератури серед випускників шкіл мовами національних меншин спонукали фахівців провестися круглий стіл з метою вирішення проблем, пов'язаних з вивченням державної мови у школах з мовами національних меншин. Голова пар-

¹ Директор УЦОЯО Ігор Лікарчук зазначив, що за результатами державної підсумкової атестації середній рівень знань з української мови і літератури мають 41% випускників шкіл, а 29% – достатній, що свідчить про низький рівень підготовки.

http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=248157883&cat_id=244277212 – 21. 07. 2015.

² Згідно даних статистики, найнижчий результат досягли учні шкіл Закарпатської області: з-поміж 670 випускників у 92 школах є 10 або більше випускників, які не досягли мінімального прохідного бала (<http://osvita.ua/school/47377/>) – 21. 07. 2015.

ламентського Комітету з питань науки і освіти Лілія Гриневич під час роботи круглого столу «Освіта представників національних меншин України: проблеми та шляхи їх вирішення» зазначила, що представники меншин не можуть якісно вивчати державну мову. Кількість годин на її вивчення у школах меншин є значно меншою (у початковій школі – в 2 рази), ніж у закладах з навчанням українською мовою¹. Це дало відбиток і на результати ЗНО з української мови та літератури. На переконання Лілії Гриневич, методику вивчення державної мови для шкіл національних меншин необхідно модернізувати з урахуванням результатів науково-дослідних робіт, системи підготовки вчителів², сучасного обладнання³.

Фахівці вже раніше зазначали: попри те, що дитина угорської національності на Закарпатті з першого до одинадцятого класу вивчає навчальну дисципліну «Українська мова», вона не в змозі засвоїти її. Очевидно, неналежно функціонує система освіти [4: 25-40, 5: 380-390, 11: 105-116]. Нарешті визнано, що українську мову не можуть вивчати за однаковою методикою учні-українці та учні шкіл національних меншин. Недоцільно ставити єдині вимоги до учнів шкіл з українською мовою навчання та мовою національних меншин. Необмірковані кроки та рішення призводять до зазначених вище проблем.

3. Мета створення антології творів української художньої літератури в перекладі угорською

Учні шкіл з угорською мовою навчання усвідомлюють необхідність засвоєння державної мови. Вони із зацікавленістю читали б твори української художньої літератури, якби мова цих творів була зрозумілою для них. Раніше були зроблені певні кроки з метою полегшення вивчення української літератури. Вийшло друком два збірники творів української літератури для учнів 5–9-их та 10–11-их класів. До збірника були внесені твори, передбачені навчальною програмою. До творів української художньої літератури подано угорський переклад, який сприяв розумінню прочитаного⁴.

¹ Статистичні дані підтверджують, що в школах з українською мовою навчання кількість годин за 11 років навчання, відведених на вивчення української мови, становить 44,5, а в школах з угорською мовою навчання – усього 30 годин [6: 73].

² У 2014/2015 навчальному році у загальноосвітніх школах міста Берегова з угорською мовою навчання 15 педагогів викладали державну мову. Із них семеро мали диплом фахівця з російської мови і літератури, восьмеро здобули диплом фахівця з української мови і літератури.

³ http://kno.rada.gov.ua/komosviti/control/uk/publish/article;jsessionid=9C3E5B683B3BDC9804A30BB5A8468CE2?art_id=57181&cat_id=44731 – 2016. 07. 26.

⁴ Українська література. Хрестоматія для учнів 5-9 класів шкіл з угорською мовою навчання. О. А. Кордонець (упорядк.). Видавництво «Гражда», 2010; Українська література. Хрестоматія для учнів 10-11 класів шкіл з угорською мовою навчання. О. А. Кордонець (упорядк.). Видавництво «Гражда», 2010.

Метою створення антології є надання допомоги учням шкіл з угорською мовою навчання у підготовці до ЗНО. Сподіваємося, що переклад творів української літератури угорською мовою полегшить розуміння текстів. Згідно вимогами навчальної програми, з п'ятого класу учні повинні вміти виконувати аналіз творів української художньої літератури. У старших класах обсяг і кількість літературних творів поступово зростає, стає складнішою й мова творів. Пояснення слів іншомовного походження, маловживаних слів та виразів, архаїзмів, діалектизмів, авторських слів, усталених слів та виразів подано українською мовою, при цьому їх кількість іноді перевищує можливості учня для їх засвоєння.

До антології увійшли угорські переклади тих творів української літератури, які включені до ЗНО. Загальновідомо, що з середини XX століття багато творів української літератури було перекладено угорською мовою для того, щоб угорськомовний читач зміг ознайомитися з літературою сусіднього українського народу. Ми поставили перед собою мету – зібрати якомога більше творів української літератури у перекладі угорською. З-поміж цих перекладів ми обрали ті, які включені до переліку навчальної програми з української літератури і водночас увійшли до переліку творів, які виносяться на ЗНО. Більшість перекладів, які увійшли до антології, були видані в містах Будапешт та Ужгород¹. Антологія містить переклади 26 творів 4 авторів (Рисунок 2.). До антології увійшов і переклад, який був виконаний у рамках дипломної роботи².

Рисунок 2. Зміст антології української літератури в перекладі угорською

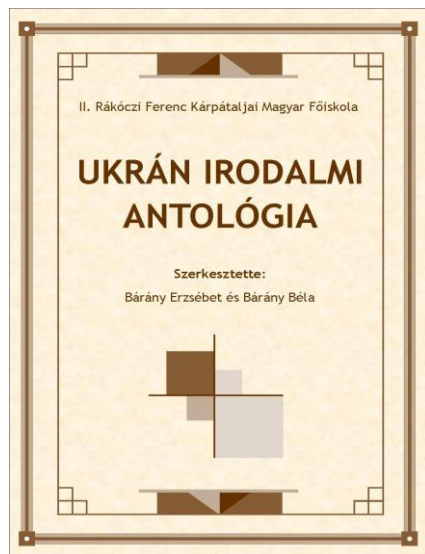
АВТОР	НАЗВА ТВОРУ
Ismeretlen szerző (Невідомий автор)	Ének Igor hadáról (<i>Слово о полку Ігоревім</i>)
Hrihorij Szkovoroda (Григорій Сковорода)	De libertate A tiszta lelkiösméret dicséreti (<i>Всякому місту звичай і права</i>)
Ivan Kotljarevskij (Іван Котляревський)	Aineis (<i>Енеїда</i>)
Tarasz Sevcsenko (Тарас Шевченко)	Osznovjanyenkóhoz (<i>До Основ'яненка</i>) Katerina (<i>Катерина</i>) Hajdamákok (<i>Гайдамаки</i>)

¹ Ének Igor hadáról. Fordította Képes Géza. Budapest: Magyar Helikon, 1974; Leszja Ukajinka Erdei rege. Tündérvjáték 3 felvonásban. Ukránból fordította Kótyuk István. Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó, 1993; Mihajlo Kocjubinszkij Fata morgana. Budapest–Uzsgorod: Európa könyvkiadó – Kárpáti Kiadó, 1971; Pantelejmon Kulis A fekete tanács. Budapest: Európa Könyvkiadó, 1978; Sztefanik Vaszily Válogatott elbeszélések. Київ–Ужгород: Державне учбово-педагогічне видавництво «Радянська школа», 1952; Tarasz Sevcsenko Kobzos. Budapest: Európa Könyvkiadó, 1961; Tarasz Sevcsenko Kobzos. Válogatott versek. Ungvár: Kárpáti Kiadó, 2005; Ukrán költők. Karig Sára (szerk.). Budapest – Uzsgorod: Magvető Kiadó – Kárpáti Kiadó, 1971.

² Forgács, Balázs *A Kajdas család*. Szakdolgozat. ELTE BTK Ukrán Filológiai Tanszék, 2011.

АВТОР	НАЗВА ТВОРУ
	Kaukázus (<i>Кавказ</i>) Álom (<i>Сон (У всякого своя доля)</i>) Baráti üzenet (<i>І мертвим, і живим, і ненарожденим...</i>) Végrendelet (<i>Заповіт</i>) Nekem már mindegy... (<i>Мені однаково...</i>)
Pantelejmon Kulis (Пантелеймон Куліш)	A Fekete Tanács (<i>Чорна Рада</i>)
Ivan Necsuj-Levickij (Іван Нечуй-Левицький)	A Kajdas család (<i>Кайдашева сім'я</i>)
Ivan Franko (Іван Франко)	Himnusz (<i>Гімн</i>) Miért csak álmaim... (<i>Чого являєшся мені у сні</i>) Mózes (<i>Мойсей</i>)
Mihajlo Kocjubinszkij (Михайло Коцюбинський)	Elfelejtett ősök árnyai (<i>Тіні забутих предків</i>) Intermezzo
Leszja Ukrajinka (Лєся Українка)	Contra spem spero Erdei rege (<i>Лісова пісня</i>)
Sztefanik Vaszily (Василь Стефаник)	A kőkereszt (<i>Камінний хрест</i>)
Pavlo Ticsina (Павло Тичина)	Hárfakkal (<i>Арфами, арфами...</i>)
Andrij Malisko (Андрій Малишко)	Dal a keszkenőről (<i>Пісня про рушник</i>)
Vaszil Szimonenko (Василь Симоненко)	Az anyaság hatyúi (<i>Лебеди материнства</i>)
Ivan Dracs (Іван Драч)	Ballada a napraforgóról (<i>Балада про соняшник</i>)

Обкладинка антології української літератури в перекладі угорською

Пропоноване видання рекомендуємо учням загальноосвітніх шкіл, які готуються до ЗНО, і тим, хто цікавиться українською літературою.

Література

1. Bárány Erzsébet, Huszti Ilona, Fábián Márta, *Második és idegen nyelv oktatása a beregszászi magyar iskolák 5. osztályában: a motiváció és nyelvi készség összefüggése az oktatáspolitikai tényezőkkel*, In: Kornélia Hires-László Kornélia, Zoltán Karmacs Zoltán, Anita Márku eds., *Nyelvi mítoszok, ideológiák, nyelvpolitika és nyelvi emberi jogok Közép-Európában elméletben és gyakorlatban: a 16. Élőnyelvi Konferencia előadásai*, Budapest – Beregszász: Tinta Könyvkiadó – II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Antal Intézete, 2011, 145-154.
2. Csernicskó István, Ferenc Viktória, *Az ukrajnai oktatáspolitikai és a kárpátaljai magyar felsőoktatás*, In: István Horváth and Erika Mária Tódor eds., *Nemzetállamok, globalizáció és kétnyelvűség*. Kolozsvár: Nemzeti Kisebbségkutató Intézet – Kriterion, 2009, 25-40.
3. Csernicskó I. and V. Ferenc, *Education as an ideal means of achieving a nation state in Ukraine*. In *Concepts & Consequences of Multilingualism in Europe*, ed. J. Róka, 329-349, Budapest: Budapest College of Communication and Business, 2010.
4. Csernicskó István, *Megtanulunk-e ukránul? A kárpátaljai magyarok és az ukrán nyelv*, Ungvár: PoliPrint, 2012.
5. Csernicskó István, *Államok, nyelvek, államnyelvek. Nyelvpolitika a mai Kárpátalja területén (1867-2010)*, Budapest: Gondolat Kiadó, 2013.
6. Барань Єлизавета, Черничко Степан, *Вивчення української мови у школах з угорською мовою навчання*, In: *Теорія і практика викладання української мови як іноземної*, Випуск 8, Львів, 2013, с. 72-78.
7. Даниш Г.П., Чучка П.П., Герцог Ю.В. та ін., *Українська мова: Програма для 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів з угорською мовою навчання*, Чернівці: Букрек, 2005.
8. Мовчан Р.В., Таранік, Ткачук К.В., Бондар М.П. та ін., *Українська література. Програма для 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою та мовами навчання національних меншин*, Київ, 2011 (доповнено у 2015 році). http://old.mon.gov.ua/ua/activity/education/56/692/educational_programs/1349869088/
9. ****Українська мова. Академічний рівень. Програма для 10-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів з угорською мовою навчання*. http://old.mon.gov.ua/ua/activity/education/56/692/educational_programs/1349869542/
10. ****Українська література. Рівень стандарту, академічний рівень. Програма для 10-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів* (szerkesztők és kiadó feltüntetése nélkül). http://old.mon.gov.ua/ua/activity/education/56/692/educational_programs/1349869542/
11. Черничко Степан, *Проблемні питання викладання української мови у школах з угорською мовою навчання*, In: Юрій Герцог ed. *Державотворча й об'єднувальна функції української мови: реалії, здобутки, перспективи*, Ужгород: Поліграф-центр „Ліра”, 2009, 105-116.

12. Черничко Степан, *Ще раз про проблеми викладання української мови у школах з угорською мовою навчання*, In: Юрій Герцог ed., *Розвиток гуманітарного співробітництва в українсько-угорському прикордонному регіоні: аналіз, оцінки*, Ужгород: Поліграфцентр „Ліра”, 2011, 213-224.